

**ENIGMATIK MATNLARDAN FOYDALANISHNING XORIJIY ILMIY-METODIK
TAJRIBALARI VA ULARNI MILLIY TA'LIMGA INTEGRATSIYALASH**

Ibroximova Xilola To'xtasinjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

ORCID: 0009-0001-7916-0482

xilolaibroximovatalaba@gmail.com +998995311938

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21215574>

Annotatsiya: ushbu maqolada ta’lim jarayonida enigmatik matnlardan foydalanishning xorijiy ilmiy-metodik tajribalari tahlil qilinadi hamda ularni milliy ta’lim tizimiga integratsiyalashning nazariy va didaktik asoslari yoritiladi. Enigmatik matnlar o’quvchilarning kognitiv faolligi, tanqidiy fikrlashi va lingvistik kompetensiyasini rivojlantiruvchi muhim didaktik vosita sifatida baholanadi. Tadqiqotda Yevropa, AQSh hamda Osiyo mamlakatlaridagi ta’lim yondashuvlari qiyosiy tahlil qilinadi va ular asosida milliy ta’lim uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so’zlar: enigmatik matn, metodika, ijodiy tasavvur, boshlang’ich ta’lim, xorijiy tajriba, o’qish savodxonligi, muammoli ta’lim, integratsiya.

Аннотация: В данной статье анализируется зарубежный научно-методический опыт использования энigmatических текстов в образовательном процессе, а также рассматриваются теоретико-дидактические основы их интеграции в национальную систему образования. Энigmatические тексты рассматриваются как эффективное дидактическое средство, способствующее развитию когнитивной активности, критического мышления и языковой компетенции учащихся. Проводится сравнительный анализ образовательной практики стран Европы, США и Азии, на основе которого разрабатываются методические рекомендации для национальной системы образования.

Ключевые слова: энigmatический текст, методика, творческое воображение, начальное образование, зарубежный опыт, читательская грамотность, проблемное обучение, интеграция.

Abstract: This article analyzes international scientific and methodological experience in using enigmatic texts in the educational process and examines the theoretical and didactic foundations for their integration into the national education system. Enigmatic texts are considered an effective didactic tool that enhances students’ cognitive activity, critical thinking, and linguistic competence. A comparative analysis of educational practices in Europe, the USA, and Asia is conducted, and methodological recommendations for the national education system are developed.

Keywords: enigmatic text, methodology, creative imagination, primary education, international experience, reading literacy, problem-based learning, integration.

Kirish. Yangi O'zbekistonning ta'lim sohasidagi islohotlari doirasida boshlang'ich ta'lim mazmuni tubdan modernizatsiya qilinmoqda. Zamonaviy Milliy o'quv dasturi hamda xalqaro PIRLS baholash dasturi talablari boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafaqat matnni mexanik o'qish va tushunish, balki undagi yashirin kognitiv ma'nolarni anglash, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishni ustuvor vazifa qilib belgilaydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari shuni ko'rsatadiki, bu davrda ularning ijodiy tasavvuri va obrazli tafakkuri eng faol rivojlanish bosqichida bo'ladi. Biroq, bugungi kunda boshlang'ich sinf o'qish darslarida ko'pincha an'anaviy, tayyor faktik ma'lumotlarga asoslangan matnlardan foydalanish ustunlik qiladi. Bu esa o'quvchining ichki intellektual salohiyatini va nostandart fikrlash qobiliyatini to'liq namoyon etishiga imkon bermaydi. Ushbu muammoni hal etishda xalqaro ta'lim amaliyotida keng qo'llaniladigan enigmatik matnlar (Riddle-based / Mystery-based texts) vositasida o'qitish metodikasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Enigmatik matnlar — o‘z tarkibida yashirin kognitiv-semantik jumboqlarni saqlagan, o‘quvchidan detektivlik, mantiqiy izlanish va yuqori ijodiy tasavvurni talab qiladigan didaktik materiallardir. Jahon ta’lim tajribasida, xususan, AQSh, Buyuk Britaniya, Finlandiya va Yaponiya kabi davlatlarda sirli va muammoli matnlar bilan ishlash (Mystery-based learning) boshlang‘ich sinfdanoq darsliklar mazmuniga tizimli ravishda singdirilgan. Ushbu tadqiqotning maqsadi — xorijiy mamlakatlarning enigmatik matnlardan foydalanish borasidagi ilg‘or ilmiy-metodik tajribalarini o‘rganish, ularning kognitiv-didaktik modellarini tahlil qilish hamda ushbu ilg‘or metodlarni milliy ona tili va o‘qish savodxonligi darslari mazmuniga samarali integratsiyalashning metodik mexanizmlari va istiqbollari belgilab berishdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Xorijiy ta’lim tajribalarida enigmatik matnlarga yaqin bo‘lgan yondashuvlar keng qo‘llaniladi. AQSh ta’lim tizimida problem-based learning (PBL) modeli asosida o‘quvchilar murakkab muammolarni tahlil qilish va yechim topishga yo‘naltiriladi. Ushbu yondashuvda mantiqiy jumboqlar va muammoli matnlar kognitiv rivojlanishni kuchaytiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Finlyandiya ta’lim tizimida fanlararo integratsiya asosida real hayotiy vaziyatlarga yaqinlashtirilgan topshiriqlar beriladi, bu esa o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Osiyo mamlakatlarida, xususan Yaponiya va Janubiy Koreyada, lingvistik va mantiqiy jumboqlardan foydalanish an‘anaviy ta’lim amaliyotining muhim qismi hisoblanadi. Ushbu mamlakatlarda o‘quvchilarning analitik fikrlash qobiliyati erta bosqichdan boshlab rivojlantiriladi. Yevropa davlatlarida esa kompetensiyaviy yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlar, jumladan, enigmatik matnlarga yaqin bo‘lgan interpretatsion vazifalar keng qo‘llaniladi. Enigmatik matnlarning didaktik funksiyalari bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, ular o‘quvchilarning kognitiv jarayonlarini faollashtiradi va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Ikkinchidan, ular o‘quvchilarda tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Uchinchidan, bunday matnlar o‘quv motivatsiyasini oshirib, dars jarayonini interaktiv va qiziqarli qiladi. Shuningdek, ular til kompetensiyasini rivojlantirishda ham samarali vosita hisoblanadi.

Metodik nuqtai nazardan, enigmatik matnlar interaktiv ta’lim, muammoli o‘qitish va gamifikatsiya elementlari bilan uyg‘unlashgan holda qo‘llanilishi mumkin. Bunday yondashuv o‘quv jarayonini faollashtiradi va o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Ayniqsa, til o‘qitish jarayonida ular semantik tahlil, leksik boylikni oshirish va matnni interpretatsiya qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Milliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish nuqtai nazaridan, enigmatik matnlarni bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiqdir. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida oddiy topishmoqlar va vizual mantiqiy mashqlar, o‘rta ta’limda lingvistik jumboqlar va muammoli matnlar, yuqori ta’lim bosqichida esa murakkab interpretatsion va tahliliy topshiriqlar qo‘llanilishi mumkin. Bu yondashuv o‘quvchilarning yosh va kognitiv rivojlanish xususiyatlariga mos keladi. Enigmatik matnlar zamonaviy pedagogikada muhim didaktik vosita sifatida o‘quvchilarning intellektual va kreativ salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Xorijiy tajribalar ularning samaradorligini tasdiqlaydi va milliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish zarurligini ko‘rsatadi. Shu sababli, ushbu yo‘nalishda metodik tadqiqotlarni kengaytirish va amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, enigmatik matnlardan foydalanish o‘quvchilarning kognitiv, tanqidiy fikrlash, motivatsion va akademik rivojlanishiga sezilarli darajada ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu ta’sirning ilmiy asoslari Cognitive Psychology va

konstruktivistik ta’lim yondashuvlari doirasida izohlanadi. Kognitiv rivojlanish jihatidan tahlil qilinganda, Sweller tomonidan ishlab chiqilgan Cognitive Load Theory hamda Mayerning multimedia va muammoli o’qitish bo’yicha tadqiqotlari shuni ko’rsatadiki, murakkab va enigmatik xarakterdagi matnlar o’quvchilarda chuqur kognitiv qayta ishlash jarayonini faollashtiradi. Bunday matnlar ishchi xotira faolligini oshiradi, o’quvchini ma’lumotni passiv qabul qilishdan faol tahlil qilishga o’tkazadi hamda bilimning uzoq muddatli xotirada mustahkam saqlanishini ta’minlaydi. Natijada o’quvchilarda analiz qilish tezligi va aniqligi oshadi, mantiqiy bog’lanishlarni topish qobiliyati rivojlanadi, shuningdek, abstrakt fikrlash darajasi sezilarli darajada kuchayadi. Tanqidiy fikrlash nuqtai nazaridan, Facione tomonidan ishlab chiqilgan Critical Thinking modeli asosida olib borilgan tahlillar enigmatik matnlarning interpretatsiya, analiz, inferensiya va baholash kabi asosiy kognitiv jarayonlarni rivojlantirishini ko’rsatadi. Bu jarayonlar o’quvchini tayyor javobni qabul qilishdan voz kechib, mustaqil xulosa chiqarishga undaydi. Barrows asos solgan Problem-Based Learning tizimi doirasidagi tadqiqotlar esa muammoli matnlar qo’llanilganda o’quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish ko’nikmalari 25–35 foizga oshishini, shuningdek, murakkab vaziyatlarni tahlil qilish va argumentatsiya qilish qobiliyati sezilarli darajada rivojlanishini tasdiqlaydi. Bu esa enigmatik matnlarning tanqidiy fikrlashni nafaqat nazariy, balki amaliy darajada ham rivojlantirishini ko’rsatadi.

Motivatsiya va o’quv faolligi bo’yicha natijalar Desi va Ryan tomonidan ishlab chiqilgan Self-Determination Theory doirasida izohlanadi. Ushbu nazariyaga ko’ra, o’quvchining ichki motivatsiyasi avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy bog’liqlik hissi bilan bevosita bog’liqdir. Enigmatik matnlar aynan ushbu uch komponentni bir vaqtda faollashtiradi: o’quvchi muammoni mustaqil hal qiladi, o’zini kompetent shaxs sifatida his qiladi va guruh muhokamalarida ishtirok etish orqali ijtimoiy muloqotni kuchaytiradi. Sahlberg tomonidan o’rganilgan Finlyandiya ta’lim tizimi tajribasi shuni ko’rsatadiki, fenomenlarga asoslangan va muammoli topshiriqlar qo’llanilganda o’quvchilarning darsga qiziqishi 30–40 foizga oshadi, mustaqil o’qish faoliyati kengayadi hamda hamkorlikdagi o’qitish samaradorligi sezilarli darajada kuchayadi. Akademik natijalar tahlili OECD PISA hisobotlari asosida shuni ko’rsatadiki, muammoli va kognitiv topshiriqlarga asoslangan ta’lim tizimiga ega davlatlarda o’quvchilarning o’qish savodxonligi darajasi yuqori, kompleks muammolarni yechish ko’nikmalari rivojlangan hamda fanlararo integratsiya darajasi barqaror yuqori ko’rsatkichga ega. Xususan, Finlyandiya, Yaponiya va Singapur kabi ta’lim tizimlarida enigmatik va muammoli topshiriqlarning keng qo’llanilishi PISA natijalarining barqaror yuqori bo’lishiga xizmat qilmoqda. Shu asosda aytish mumkinki, enigmatik matnlar o’quvchilarning individual kognitiv rivojlanishi bilan bir qatorda, milliy ta’lim tizimining umumiy sifatini oshiruvchi muhim didaktik omil sifatida namoyon bo’ladi.

Muhokama. Enigmatik matnlardan foydalanish bo’yicha xorijiy ilmiy-metodik tajribalar shuni ko’rsatadiki, bunday yondashuv o’quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, mantiqiy tahlil qilish ko’nikmalarini shakllantirish hamda o’qishga bo’lgan qiziqishini oshirishda samarali vosita hisoblanadi. Xususan, Yevropa va Osiyo mamlakatlari ta’lim tizimlarida topishmoqlar, mantiqiy jumboqlar, kriptogrammalar va metaforik matnlar til o’qitish hamda adabiy tahlil jarayoniga keng joriy etilgan. Xorijiy tajribalarda, ayniqsa Finlandiya va Singapur ta’lim tizimlarida enigmatik matnlar interfaol metodlar bilan uyg’unlashtirilgan holda qo’llaniladi. Bu jarayonda o’quvchilar muammoni mustaqil yechish, matndagi yashirin ma’nolarni aniqlash va jamoaviy muhokama orqali xulosaga kelish ko’nikmalarini rivojlantiradilar. Natijada ta’lim jarayoni faqat bilim berishga emas, balki

kompetensiyalarni shakllantirishga yo’naltiriladi. Shuningdek, Rossiya va Turkiya tajribalarida enigmatik matnlar lingvistik tahlil va adabiy interpretatsiya mashg’ulotlarida qo’llanilib, o’quvchilarning matnni chuqur anglash darajasini oshirishga xizmat qilmoqda. Bu yondashuvlar o’quvchilarda ijodiy tafakkur, muqobil yechimlar topish va mantiqiy asoslash qobiliyatlarini kuchaytiradi. Enigmatik matnlarni milliy ta’lim tizimiga integratsiyalash jarayonida esa bir qator muammolar ham mavjud. Jumladan, metodik qo’llanmalar yetishmasligi, o’qituvchilarning maxsus tayyorgarlik darajasi yetarli emasligi hamda o’quv dasturlarida bunday matnlarga ajratilgan vaqtning cheklanganligi asosiy to’siqlar sifatida ko’rsatiladi. Shu bilan birga, mavjud o’quv dasturlariga moslashtirilgan holda kiritish orqali bu muammolarni bartaraf etish mumkin.

Milliy ta’limga integratsiya qilishda eng muhim jihat – enigmatik matnlarni an’anaviy o’qitish metodlari bilan uyg’unlashtirishdir. Bunda o’quvchilarning yosh xususiyatlari, til bilish darajasi va o’quv maqsadlari hisobga olinishi zarur. Interfaol metodlar, loyiha asosida o’qitish va muammoli ta’lim texnologiyalari bilan birgalikda qo’llanganda, bunday matnlar samaradorligi yanada ortadi.

Xulosa. Enigmatik matnlar ta’lim jarayonida o’quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, matnni chuqur tahlil qilish ko’nikmalarini shakllantirish hamda ijodiy yondashuvni kuchaytirishda samarali didaktik vosita ekanligi xorijiy ilmiy-metodik tajribalar asosida o’z tasdig’ini topdi. Turli mamlakatlar ta’lim amaliyotida bunday matnlarning keng qo’llanilishi ularning o’quvchilarda kognitiv faollikni oshirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyatini ko’rsatadi. Tahlillar shuni ko’rsatadiki, enigmatik matnlar interfaol va kompetensiyaviy yondashuvlar bilan uyg’unlashtirilganda ta’lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi. O’quvchilar nafaqat tayyor bilimni o’zlashtiradi, balki muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, yashirin ma’nolarni aniqlash va asoslangan xulosalar chiqarish malakasiga ega bo’ladilar. Shu bilan birga, ushbu yondashuvni milliy ta’lim tizimiga keng joriy etish uchun metodik ta’minotni takomillashtirish, o’qituvchilarni maxsus tayyorlash va o’quv dasturlarini moslashtirish zarur. Bu jarayon bosqichma-bosqich amalga oshirilganda, ta’lim sifatini oshirish va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, enigmatik matnlarni milliy ta’limga integratsiyalash ta’lim jarayonini yanada qiziqarli, samarali va innovatsion qilishga imkon beradi hamda o’quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda muhim o’rin tutadi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – London: Pearson Education Limited, 2015. – 448 p.
2. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 410 p.
3. Brown H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. – New York: Pearson Education, 2007. – 491 p.
4. H. G. Teaching Language as Communication. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 168 p.
5. Ur P. A Course in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – 376 p.
7. Shodmonov Q., G’afforov A. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 320 b.